

andere processen nog gaande. Dat er een verband tussen deze processen bestond, zal niemand ontkennen, maar een direct causaal verband is moeilijk te leggen. Het is ook goed te verdedigen, dat de politiek-bestuurlijke overgang pas omstreeks 1850 is begonnen, zodat de economisch-demografische overgang daar nauwelijks een gevolg van kan zijn. Een dergelijk verband is in ieder geval in het geheel niet te leggen in de landen om ons heen, in het bijzonder België en Engeland. In Engeland was de industrialisatie reeds in 1780 begonnen en in België ving deze omstreeks 1830 aan. In België is nog steeds geen sprake van politieke loyaliteit jegens de nationale overheid en het democratiseringsproces werd in die landen ongeveer tegelijk met dat in Nederland afgesloten.

We kunnen de politiek-bestuurlijke overgang in Nederland evengoed als een logisch gevolg zien van een veel ouder proces. Al sinds de zestiende eeuw ontwikkelden de Noordelijke Nederlanden zich tot een economische grootmacht, waarbinnen elk gewest en ook de generaliteitslanden een eigen plaats hadden. Toen in 1648 de Republiek op het hoogtepunt van haar macht was en vrede sloot met Spanje, was er reeds sprake van een sterke economische verbondenheid tussen de gewesten. Alle gewesten, inclusief de generaliteitslanden, waren tot op zekere hoogte gericht op elkaar maar vooral op Holland. Zo liepen bijvoorbeeld de prijzen van granen en zuivelproducten in het gehele gebied parallel. De politieke eenwording was slechts een kwestie van tijd, al hadden we de Fransen daarbij nodig om een handje te helpen.

Van den Brink heeft de drie veranderingsprocessen boeiend beschreven. Het 'grote verband' dat hij tussen deze processen ziet, is echter niet overtuigend. Differentiëren is kennelijk eenvoudiger dan integreren. Toch wil ik zijn boek geslaagd noemen. Het is prikkelend en het zet aan tot discussie, en dat is wat een goed wetenschappelijk boek moet doen.

Paul Brusse

J. B. M. Vercauteren, ed., *Céramique Maastricht* (Rotterdam: Uitgeverij 010, 1996, 128 blz., f49,50, ISBN 90 6450 262 5).

Dit boek behandelt de betekenis van de Maastrichtse aardewerkfabriek Société céramique. In 1989 besloot het provinciaal bestuur van Limburg een deel van deze fabriek te verbouwen tot provinciaal museum. Naar aanleiding hiervan verscheen dit boek, waarin de geschiedenis van de aardewerkfabriek wordt beschreven.

Het gebonden boek is bijzonder mooi uitgegeven. Er zijn veel (kleuren)foto's en prenten opgenomen, die het vaak technische verhaal ondersteunen. Verder is voor het boek zwaar papier gebruikt. De kleur van het papier geeft aan over welke tijd de tekst gaat: de oudste geschiedenis uit het eerste hoofdstuk is gedrukt op donkerbruin papier, de jongste geschiedenis is te lezen op spierwit papier.

Ook inhoudelijk is het boek bijzonder. Over de verschillende onderwerpen is door specialisten geschreven. Zo is het laatste hoofdstuk over de verbouwing tot museum geschreven door een architect die daarbij nauw betrokken was. Vreemd genoeg zijn de annotatie en literatuurverwijzing niet uniform. Achterin het boek is een lijst met algemene literatuur te vinden. De noten zijn in een aantal hoofdstukken naast de tekst gezet. Bij het eerste en vierde hoofdstuk echter ontbreken noten.

In het eerste hoofdstuk wordt de bedrijfsgeschiedenis behandeld. In het tweede hoofdstuk wordt uitgebreid geschreven over verschillende grondstoffen en de verwerking daarvan. Interessant is het derde hoofdstuk door de redacteur van het boek: 'Ontwikkelingen in de fabrieksbouw sinds 1700' (41- 72). Architect-docent Vercauteren beschrijft hoe ontwikkelingen in de

productietechnieken hun eisen stelden aan de architectuur. Ook zorgde de vervanging van het constructiemateriaal hout door ijzer voor grote veranderingen. Door het gedetailleerde verhaal wordt een goed beeld verkregen van de fabrieksgebouwen. Het betoog is soms abstract maar de illustraties verduidelijken veel.

Het vierde hoofdstuk is wel zeer breed van opzet. Onder de titel 'Céramique in stedenbouwkundige context' (73-89) geeft R. H. A. P. Daniels een beeld van de geschiedenis van de stad en de ruimtelijk-stedenbouwkundige opvattingen rondom het Céramique-terrein. Deze zouden van grote invloed zijn op de inrichting van die plaats. De auteur begint met een beschrijving van de stadsplattegrond ten tijde van de Romeinen. Via de Middeleeuwen komt hij tot 1867, het jaar dat Maastricht de status van vestingstad verloor. Daarmee ontstond de mogelijkheid om de stad uit te breiden tot buiten de wallen en de Société céramique was een van de bedrijven die grond van de gemeente kocht. De beschrijving van de daaropvolgende jaren is erg uitgebreid. De auteur geeft duidelijk zijn mening over de nieuwste stadsplannen weer.

In het vijfde hoofdstuk, 'Wiebenga-hal, voorloper van het nieuwe bouwen' (89-104), schrijft Vercauteren wederom over de architectuur van een van de fabriekshallen. De hal is genoemd naar de architect die haar ontwierp, maar de auteur trekt de vermeende invloed van Wiebenga op de bouw in twijfel. Volgens hem waren er anderen die meer invloed hadden op de bouwplannen en zou Wiebenga niet veel kennis hebben gehad van bouwen in beton.

Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de plannen om de Wiebenga-hal tot museum te verbouwen. In 'Architectuur voor stad en museum' (105-120) betoogt S. U. Barbieri in hoogdravende taal dat de positie van het museum bijzonder is, omdat die ontstond uit een compromis tussen de architect en inwoners van Maastricht. Volgens de architect was het technisch niet mogelijk de hal te verbouwen tot museum. Na een snelle protestreactie van een werkgroep van inwoners echter, werd besloten de hal toch tot museum te verbouwen. Tevens benadrukt Barbieri dat hergebruik van de ruimte bijzonder en belangrijk is.

In het nawoord ten slotte zegt Vercauteren onder meer dat het te betreuren is dat in het museum geen tentoonstelling is met materiaal van de aardewerf fabriek. Uit het boek blijkt dat er inderdaad veel bewaard is gebleven dat de moeite waard is om tentoon te stellen.

Ernestine Smit

MIDDELEEUEWEN

G. Sonnemans, ed., *Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden. Congres Nijmegen 14 oktober 1994* (Middeleeuwse studies en bronnen LI; Hilversum: Verloren, 1996, 160 blz., ISBN 90 6550 285 8). H. Kienhorst, G. Sonnemans, ed., *Het Tübingse Sint-Geertruihandschrift. Hs. Tübingen, Universitätsbibliothek, Me.W.3* (Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden III; Hilversum: Verloren, 1996, 148 blz., ISBN 90 6550 021 9).

Ter gelegenheid van de presentatie van het eerste deel van de editiereeks *Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden* werd eind 1994 te Nijmegen een congres georganiseerd onder dezelfde titel. De artikelen in de door Gerard Sonnemans geredigeerde congresbundel, waarvan hier een selectie besproken wordt, zijn geordend in drie afdelingen.

In de tweede afdeling, 'Editiereeksen', wordt het doel van de reeks omschreven door H. van Dijk, 'De reeks Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden. Een toespraak bij het verschijnen van het eerste deel' (93-98). In de hedendaagse Middelnederlandse letterkunde